

Κοροπλαστική
και μικροτεχνία
στον αιγαιακό χώρο
από τους
γεωμετρικούς χρόνους
έως και τη
ρωμαϊκή περίοδο

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
στη μνήμη της
Χούς Ζερβουδάκη

ΤΟΜΟΣ Ι

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ - ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ ΛΙΝΔΟΥ

Ηώς Ζερβουδάκη, 1935-2008
(Φωτογραφία Μ. Μιχαλάκη-Κόλλια, 1971)

Κοροπλαστική και μικροτεχνία
στον αιγαιακό χώρο
από τους γεωμετρικούς χρόνους
έως και τη ρωμαϊκή περίοδο

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΗΟΥΣ ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ

Ρόδος, 26-29 Νοεμβρίου 2009

ΤΟΜΟΣ Ι

Επιμέλεια
Αγγελική Γιαννικουρή

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ - ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ ΔΙΝΔΟΥ
ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

Αθήνα 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΛΙΝΑ ΜΕΝΔΩΝΗ, Πρόλογος	9
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΓΙΑΝΝΙΚΟΥΡΗ, Εναρκτήριοι χαιρετισμοί στο Συνέδριο	11
Ι. ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Η Ηώς Ζερβουδάκη και η Δωδεκάνησος	13
Α. ΓΙΑΝΝΙΚΟΥΡΗ, Β. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ, Μ. ΠΙΚΟΥΛΑ, Ε. ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ, Α. ΜΑΡΚΟΥ, Το έργο της στερέωσης και της αναστήλωσης των μνημείων της ακρόπολης της Λίνδου	25
Ε. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΚΑΡΟΥΓΚΑ (†), Η Ηώς στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο	55
ΣΤ. ΔΡΟΥΓΟΥ, Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη	63
Ο. ΚΑΚΑΒΟΓΙΑΝΝΗ, Ηώς	67
M. D'ACUNTO, Geometric and daedalic figurines from the Italian excavations in the necropolis of Ialysos	69
Β. ΜΑΧΑΙΡΑ, Η συμβολή της κοροπλαστικής στην εικονογραφία και στην τυπολογία της πλαστικής κατά τα ελληνοιστικά χρόνια. Η συνεισφορά της Ηούς Ζερβουδάκη	79
Α. ΚΑΤΣΙΩΤΗ, Πήλινοι λυχνοστάτες με πλαστική διακόσμηση στο στέλεχος από τη Ρόδο	95
Γ. ΚΟΚΚΟΡΟΥ-ALEVRAS, A terracotta figurine from ancient Halasarna. Cos and Coan coroplastic production during the archaic - early classical period	111
Ε. ΣΚΕΡΛΟΥ, ΝΤ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ, Ειδώλια προερχόμενα από αποθέτες του ιερού της Δήμητρας στην Κω. Μια πρώτη προσέγγιση	119
Δ. ΜΠΟΣΝΑΚΗΣ, Συμβολή στη μελέτη της ύστερης ελληνοιστικής κοροπλαστικής της Κω: Ταφική τελετουργία και εικονογραφία (η τοπική παραλλαγή της γυμνής καθιστής γυναικείας μορφής με περιστέρι)	149
Μ. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ-ΤΣΟΠΟΤΟΥ, Ειδώλια από παιδικές ταφές στη Νίσυρο	177
Ε. SIMANTONI-BOURNIA, Seated statuettes from the cemetery of Sellada, Thera	191
Β. ΠΑΠΠΑ, Πήλινοι ανθοκάλυκες από τη Μινώα της Αμοργού	209
Φ. Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, Δύο ταφικά μικροτεχνήματα από τη νεκρόπολη της αρχαίας Πάρου	221
Κ. ΤΣΑΚΟΣ, Γ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Κοροπλαστική από το ιερό της Δήμητρας Θεοδοφόρου στη Σάμο	231
Μ. ΚΟΣΜΑ, Οικιακή λατρεία στην ύστερη ελληνοιστική Σάμο	247
Λ. ΑΧΕΙΛΑΡΑ, Τα νέα ευρήματα κοροπλαστικής από τη βόρεια νεκρόπολη της Μυτιλήνης	261

Λ. ΣΟΥΧΛΕΡΗΣ, Πήλινα ειδώλια ζώων και αντικείμενα μικροτεχνίας από την ανασκαφή του αρχαίου θεάτρου της Ηφαιστίας στη Λήμνο. Τα πήλινα ειδώλια των ελεφάντων	275
Σ. ΣΑΜΑΡΤΖΙΔΟΥ, Π. ΜΠΑΝΤΙΝΟΥ, Άβδηρα: Ειδώλια «μυροφόρα» από ταφικό τύμβο της αρχαίας νεκρόπολης	291
Α. ΜΠΙΛΟΥΚΑ, Ι. ΓΡΑΙΚΟΣ, Υστεροαρχαϊκές πήλινες προτομές από τη Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής	307
Β. ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ, Ειδώλια ταφικών συνόλων του 4ου αι. π.Χ. από την αρχαία Άφυτη	317
Κ. ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ, Πήλινες προτομές της συλλογής Γεωργίου Παπαηλιάκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης	329
Κ. ΣΙΣΜΑΝΙΔΗΣ, Ανθρωπόμορφα και ζώομορφα ειδώλια από το αρχαϊκό νεκροταφείο της Αγίας Παρασκευής Νομού Θεσσαλονίκης	349
Π. ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ, Πήλινες προτομές από το Σέδες Θεσσαλονίκης	361
Η. ΖΩΓΡΑΦΟΥ, Θεσσαλονίκης θέματα θεατρικά. Η μαρτυρία των πήλινων ειδωλίων από τον χώρο της αρχαίας αγοράς	377
Α. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ - Π. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Πήλινα και φαγεντιανά πλαστικά αγγεία και ειδώλια των αρχαϊκών χρόνων από το Δυτικό Νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας	389
Κ. ΝΟΥΛΑΣ, Η κοροπλαστική παραγωγή της Πύδνας στην κλασική και ελληνιστική εποχή	405
Σ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ, Πήλινα ειδώλια από την πόλη της ελληνιστικής Φαρσάλου	419
ΣΤ. ΚΑΤΑΚΟΥΤΑ, Πήλινα πλακίδια της Μητέρας των θεών - Κυβέλης από ιερό της Φαρσάλου	435

Μνήμη Ηούς Ζερβουδάκη

ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ

Δεν θυμάμαι πότε ακριβώς πρωτοσυνάντησα την Ηώ. Πρέπει να ήταν στην Α΄ ή τη Β΄ Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, πιθανώς στη Ρόδο, το 1989. Τη γνώριζα τότε μόνο από τα γραπτά της, κυρίως τη διατριβή της για τα πολύχρωμα πλαστικά αγγεία του 4ου αι. π.Χ., ένα έργο-αφετηρία και ένα θέμα ζηλευτό. Και ακόμα γνώριζα ότι έκανε σπουδαία δουλειά με τα αρχαία αγγεία στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας.

Στη Ρόδο, όμως, καθώς έπρεπε να συνεργαστώ με τους αρχαιολόγους, ανακάλυψα τότε από τα λόγια τους αλλά στην πραγματικότητα μία σπουδαία φίλη και δασκάλα. Από τότε πορευθήκαμε τέσσερις-πέντε άνθρωποι, όλοι μαζί, χτίζοντας σιγά σιγά το οικοδόμημα των Διεθνών Συναντήσεων για την Ελληνιστική Κεραμική με τους δέκα οκτώ τόμους Πρακτικών και Λευκωμάτων στα είκοσι χρόνια της προσπάθειάς μας.

Την τελευταία φορά που την είδα, δέκα ημέρες πριν φύγει, συναντηθήκαμε στο σπίτι του Γιάννη. Η σκέψη της οικονομικής δυσκολίας μας βάραινε. Αναζητούσαμε τρόπους να σώσουμε την επόμενη Συνάντηση. Ξαφνικά γυρίζει η Ηώ και με ρωτά «... γιατί πρέπει τον κίνητρο-κύλικα να τον χαρακτηρίζουμε έτσι και όχι κρατηρίσκο», με το γνωστό εκείνο συγκρατημένο χαμόγελο, έτοιμη να ακούσει, αλλά και να αντικρούσει, χωρίς ανταγωνισμό, έτοιμη να λύσει το πρόβλημα. Μου χάρισε το ερώτημα και τη σκέψη της. Συνεχίσαμε την κουβέντα μας.

Έτσι πορευθήκαμε πέντε-έξι άνθρωποι, για είκοσι και πλέον χρόνια, με μοναδική φιλοδοξία να καταλάβουμε, να μάθουμε, χωρίς κανένα νομικό ή θεσμικό εξαναγκασμό ή περιορισμό, χωρίς προσωπικούς ανταγωνισμούς, με μια συνεχή προσπάθεια και δουλειά τόσο με την επιστήμη, την έρευνα, όσο και με την ελληνική πραγματικότητα. Πράγματα ασυνήθιστα, και για τη δουλειά μας πρωτόγνωρα. Όμως αυτό έμεινε ως ανυπέρβλητη εμπειρία.

Συγκεντρώθηκε μέσα στα είκοσι αυτά χρόνια ένα μεγάλο υλικό ελληνιστικής κεραμικής από τον κόσμο της Μεσογείου και της Ανατολής. Παράλληλα, όμως, διαμορφώθηκαν για τη σκέψη μας μεθοδολογίες, τρόποι προσέγγισης, αναδείχθηκαν νέες θεματικές και προβληματισμοί. Τελικά είχαμε κερδίσει ένα νέο πεδίο αρχαιολογικής έρευνας στον τόπο μας με διεθνή απήχηση, ανοιχτό σε όλους, μα πιο πολύ στους νέους αρχαιολόγους, αυτούς που χρειάζονται ιδέες και δρόμους στη σκέψη τους.

Για όλα αυτά δούλεψαν στην πορεία μας πολλοί άνθρωποι σε όλη την Ελλάδα και η εμπειρία μας κάθε φορά ήταν μοναδική. Τα όπλα μας για το έργο αυτό ήταν σπουδαία, δοκιμασμένα: ήταν η βούληση μαζί με την ικανότητα προικισμένων ανθρώπων. Στην Ηώ ανήκει ένα πολύ μεγάλο κομμάτι αυτού του έργου. Στην πραγματικότητα υπήρξε το τιμόνι και η πυξίδα του καραβιού μας. Κράτησε σε σταθερή πορεία τις αποφάσεις μας κάθε φορά, έτσι ώστε να παραμένει ο στόχος ασφαλής. Υπήρξε ο κριτικός έλεγχος για καθετί, χωρίς όμως προσωπική ή ανταγωνιστική αντίληψη. Μας προστάτευε πάντοτε από τις παγίδες του φανταχτερού ή του συγκυριακού, προστάτευε τα Συνεδριά μας από κάθε έκπτωση ή ευτελισμό.

Δεν ζήτησε ποτέ κανενός είδους προνόμιο. Δούλευε για την προετοιμασία πολύ σκληρά κάνοντας το καθετί. Κρατούσε Πρακτικά των Συζητήσεων, διόρθωνε δοκίμια, εργασίες, αλληλογραφούσε, συναντούσε ανθρώπους, όταν χρειαζόταν. Ένα μόνο επιδίωκε, να είναι αφανής στη διάρκεια των Συνεδρίων. Σημείωνε και παρακολουθούσε όλες τις ανακοινώσεις, χαιρόταν για καθετί νέο και πετυχημένο και το έδειχνε με το συγκρατημένο εκείνο χαμόγελο. Ήταν ειλικρινής και κριτική προς όλους, ποτέ όμως δεν πλήγωσε κανέναν.

Την απασχολούσαν πολύ τα θέματα της αρχαίας τεχνικής και της χρήσης των αγγείων. Οι μεγάλες θεωρητικές έννοιες σπάνια έρχονταν στον λόγο της, λες και σεβόταν πολύ κάτι τέτοιο. Έψαχνε τις λεπτομέρειες των πραγμάτων ακολουθώντας αναλυτική πορεία για να εξασφαλίσει τη σύνθεση. Μόνο μετά την ατελειώτη δουλειά, αργά το βράδυ, στο φαγητό, ανοιγόμασταν στις άλλες κουβέντες και τότε ανακαλύπταμε ένα σοφό, χαμογελαστό κορίτσι, με πολιτική και ιστορική άποψη.

Λιτός και εύστοχος ο λόγος της έκρυβε επιμελώς την πλούσια γνώση της, ακριβώς όπως αναγνωρίζει κανείς και στα κείμενά της, τα λίγα, αλλά ουσιαστικά. Η διατριβή της παραμένει ένα βασικό έργο για την ξεχωριστή εποχή του 4ου αι. π.Χ. Το ίδιο τα κείμενά της για τον «Ήλιο» της Ρόδου ή τα πολυτελή μαρμάρια κοχύλια. Το τελευταίο της άρθρο στον τιμητικό τόμο για τον Γιάννη Τουράτσογλου δεν το είδε τυπωμένο, όμως είναι ένα δείγμα της συγκροτημένης γνώσης της, αλλά και της προτίμησής της.

Παρακολουθούσε την πολύπλοκη σύνθεση της ζωής των ελληνοιστικών χρόνων, την πολυχρωμία και μάλιστα στη λεπτομέρειά της, αυτός ο άνθρωπος με τη λιτή έκφραση και εμφάνιση. Βίωνε κάθε τι που αφορούσε τη γνώση της, αγαπούσε τα βιβλία, όμως πιο πολύ τη δουλειά, τα μικρά αντικείμενα, τους φίλους της.

Με αυτό τον τρόπο πορευτήκαμε είκοσι και πλέον χρόνια στο δρόμο μιας προσπάθειας, συνεταγμένοι, αλλά και φίλοι, μαθητές και δάσκαλοι συγχρόνως ο ένας του άλλου, χωρίς είσπραξη, αλλά με τεράστιο κέρδος. Σε όλα αυτά η Ηώς κρατούσε τον κανόνα, διαμόρφωσε το δικό μας νόμο και κάθε φορά μας έσωζε.

Στα Γιάννενα, το Συνέδριο χωρίς την Ηώ ήταν αλλιώς και περισσότερο για μας. Έλειπε από την ώρα του καφέ και του φαγητού, έλειπε από τις πολλές κουβέντες του τέλους. Είχε δουλέψει πολύ για την προετοιμασία της Συνάντησης της Ηπείρου, όμως η ξαφνική απουσία της στο τέλος πλήγωσε πολύ τη σκέψη μας.

Θέλουμε να συνεχιστεί η προσπάθεια για την Ελληνοιστική Κεραμική. Χωρίς την Ηώ θα είναι πια το έργο πολύ διαφορετικό, όμως είμαι βέβαιη ότι δεν θα επέτρεπε η ίδια καμιά διακοπή και παραίτηση. Τα αποτελέσματα της προσπάθειας είναι υπαρκτά, είναι οι Τόμοι των Πρακτικών και των Λευκωμάτων, είναι οι δεκάδες σχετικές διατριβές και δημοσιεύσεις, είναι ο διάλογος και η φιλία που αναπτύχθηκε σε πολλούς αρχαιολόγους τα χρόνια αυτά. Η Ηώς δεν είναι πια μαζί μας, όμως μας άφησε έναν Κανόνα Επιστήμης και ένα Δρόμο Προσπάθειας. Αυτά ισχύουν και είναι πολύτιμα για τους νεότερους. Ας της δώσουμε εμείς της Ηούς τη ζωή που της στέρησε η τύχη, συνεχίζοντας το έργο των Συναντήσεων για την Ελληνοιστική Κεραμική, φροντίζοντας την έρευνα και δείχνοντας στους νέους πόσα πολλά μπορούν να καταφέρουν.

ISBN: 978-960-87174-3-5